

Doncsev Toso elbeszélései

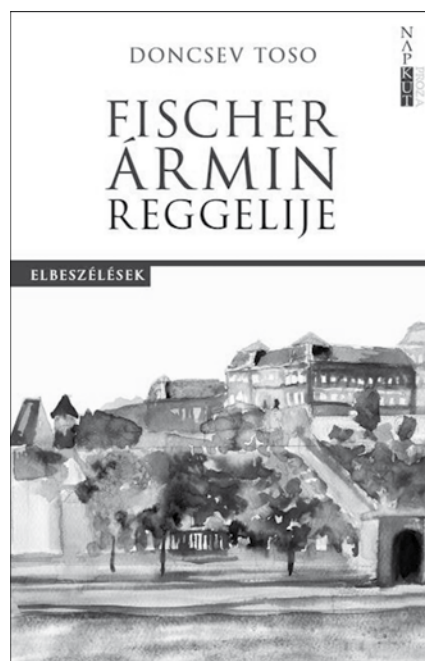
Egy pesti (b)polgár portréja

Az üzlethez három dolog kell: eladó, vevő és áru. A legtöbben azt hiszik, hogy ebben az ügyletben a legfontosabb az értékesítendő portéka, pedig nem így van. Te, az árus vagy a legfontosabb szereplő, te vagy az elsődleges, a legértékesebb árucikk, mert minden jó kereskedő legeslegeslegelőször önmagát adja el, a vevők benned megtestesülő bizalmát bocsátod áruba. A nagybani piac is eszerint működik, de egy családi vállalkozásra százszorosan igaz, amit mondok. Az ár csak figyelemfelkeltő jelzés, az ár-érték viszonyra a garanciát az eladó szolgáltatja. Kitől szeretünk vásárolni? Aki rokonszenves, aki elnyeri a bizalmunkat. Ilyennek kell lenned. Vagyis olyan férfinak, akit az emberek szívesen fogadnának barátjukul. Kezdjük a kinézeteddel: előny, ha jóvágású legény vagy, ha netán nem, ellensúlyozd ki a hátrányod humorral, tréfával, mosollyal, lekötelező udvarias-sággal, kiváló modorral. Az a mondás járja, hogy a szem a lélek tükré, én pedig azt állítom, hogy az arc az ember legjobb névjegye. Rövidre nyírt haj, frissen borotvált arc, a tekintély kedvéért, vékony, stuccolt bajusz. A másnapos szakálltól ápolatlan, fáradt, beteges lesz a küllemed. A csavargók, a bűnözők meg a betegek azok, akik nem törődnek a külsejükkel. Egy üzletembernek erőt, energiát, egészséget, tisztaságot, derűt és magabiztosságot kell sugároznia és fél centis szakállal ez nehezen sikerül.

Apám egész életében, több mint ötven éven át minden reggel, vasárnap és ünnepnapokon is borotválkozott, amikor a férfiak többsége elblicceli a szórtelenítést. Élete alkonyán súlyos betegen kórházban fekvé is hajnalban felkelt és rendbe szedte az arcvonásait, ahogy megszokta. Először friss hideg vízzel megpaskolta a bőrét, aztán ecsettel és rúdborotva szappannal dús habot képzett a borotválandó részen, utána – kellő dőlésszögbe igazítva önborotva-készülékét – a szőrszálak irányában kétszer végighúzta a pengét a serkenő szakállon, a végén pedig egyszer kontrázott. A fölösleges habot kezével letörölte, aztán nedves timsóval végigsiklott a tükörsima felületen, kölnit permetezett az arcára, a nyakára és végül leheletnyi krémet masszírozott be a pórusokba mind a tíz ujjhegyével. Frissítésként ismét megpaskolta a bőrét, és máris elkészült a hatperces procedúrával. Öregkorában is ruganyos, ránctalan és jó szagú maradt az arca. Szép nők is szívesen cuppantottak csókot rája, kellemes volt az érintése még az íze is.

A kereskedő legfontosabb tulajdonsága az üzleti szellem, az üzleti érzék. Ez velünk született hajlam, tehetség. Olyan, mint a muzikalitás. Zenét is lehet tanulni, de akinek nincs hozzá érzéke, műkedvelő marad egész életében. Anyádnak sem volt születésénél fogva tehetsége a kereskedéshez, de évek alatt beletanult. Ugyan nem kiváló, de jó üzletasszony lett belőle. De miért is? Mert tanulni akart, mert szerette csinálni, és mert tanult tőlem, megfogadta a tanácsaimat. Minden szakmával így van ez, de a kereskedelemmel hatványozottan.

Mindegy, hogy milyen foglalkozást űzöl, üzleti érzék nélkül el vagy veszve. Ha nincs benned kereskedői véna, képtelen vagy hasznosítani a tudásod, mások fölözik le az általad megtermelt hasznot. Szóval, szeretni, mi több, élvezni kell az üzletelést, azaz az adásvételt, az alkudozást. Csak abban érhetsz el kiemelkedő eredményt, amit kedvelsz, csak az a jó üzletember, aki szereti a hivatását, a nagybetűs üzletet. Az igazi üzletember a szarból is aranyat csinál, a kutyaütő markában az arany gyorsan szarrá válik és elpárolog, még a szag is elillan. Ahhoz kell a tehetség, hogy meglásd az üzletet, miben van – és mennyi – haszon, mi rejt kockázatot, hogyan kerülheted el a kárt, vagy miképp csökkentheted. Ehhez sok gyakorlat és tapasztalat kell, kockázaton és kudarcokon át vezet az út a sikerhez és a pénzhez.

A címlapon Doncsev Angéla akvarellje

A bolgárok és az antiszemitizmus

Történelmi tény, hogy a bolgárok túlnyomó többsége a vészkorszak idején kiállt a zsidóság mellett, és ennek eredményeképp egyetlen bolgár állampolgárságú zsidót sem hurcoltak el a náci haláltáborokba. Egyöntetű volt a bolgár ortodox egyház álláspontja, Dimitar *Pesev* parlamenti alelnök és 42 képviselőtársa politikai szolidaritása, *III. Borisz* cár és a cárné rokonszenv nyilvánítása, írók, művészek, közéleti személyiségek egyértelmű kiállása a bulgáriai zsidók védelmében. Ami a bolgár történeket különlegessé, európai vonatkozásban is egyedivé teszi, hogy szinte a társadalom egésze rokonszenvezett zsidó honfitársaikkal. E kivételes jelenség kielégítő magyarázatát a háború után Hannah *Arendt* és mások sem találták. A Bolgár Kommunista Párt öntömjénező dicsőimuszai sem voltak válaszok a hétköznapi antiszemitizmus hiányára, miként a bolgár néplélek idegenek iránti általános türelme sem szolgál magyarázatul. Nem beszélve az állítás megalapozatlanságáról.

Megítélésem szerint a rejtély kulcsa a bolgár történelem sajátosságai folytán kialakult bolgár néplélekben, a bolgár nép által erénynek tartott személyes tulajdonságokban rejlik. Apám zsidók iránti viszonya kulcs lehet a kérdés megfejtéséhez. Természetesen, mint minden fiú elfogult vagyok apám iránt. Különleges személyiség volt, a bolgár kereskedők átlagából kirítt, mert nem a piacon, hanem a belvárosban, később Budán árusított, magyar úri környezetben. Szélesebb társadalmi tapasztalatokra tett szert így, jobban szembesült a nagybetűs magyar történelemmel és a hétköznapi társadalmi valósággal is. Tapasztalata hamar meggyőződésévé vált: a magyarokból hiányzik az üzleti érzék, a vállalkozói szellem, akiben leledzett ilyesmi, elment Amerikába szerencsét próbálni. A bolgárok közül Magyarországon csak az tudott gyökeret verni, aki ügyesebbnek, élelmesebbnek bizonyult a környezeténél. Apám üzleti érzék szerint rangsorolta a népeket. Az élre – nemzeti elfogultságból – a bolgárokat tette, második helyre az örményeket, harmadiknak a zsidókat és végül utolsónak a görögöket. Nehéz lenne objektív rangsort megállapítani ebben az ötös fogatban, de az biztos, hogyha a világhírű multimilliárdos üzletemberek származását vizsgáljuk, a bolgárokat nem jegyzik ezen a tőzsdén. Apám ennek ellenére elégedett, sőt mi több, büszke volt nemzeti hovatarozására, nem cserélt volna senki fiával.

Farkasüvöltés – kutyavonítás

Dumm-dumm-dumm. Dübögnek a dobok. Dumm-dumm-dumm – dübögnek a dobok. Forró az éjszaka, a vaksötét ég óriási, kormos kemenceként ontja a hőséget. Távolról a temető felől jön a tompa hang, mintha a messzi Afrikából szólna, mintha a varázslók a szellemeket hívnák. Nekik üzenik, hogy egy újabb lélek indul a túlvilág felé. Vége a dobszólónak, percnyi süket csend, aztán rázendít a klarinét, harmonikaszó kíséri, szinte látom a körtáncot a keresztek között, galdulka cifrázza a dallamot, sír a vonó és a húr. Ünnepe van a faluvégi cigánysoron. Nagy a zsvaj, lárma, a temetőőr legkisebbik lánya lagziját ülik.

Nagybátyám a tornácon a konyhából kihozott priccsen fekszik kiterítve. Házilag szőtt fehér lening és nadrág fedi testét. Szeme lehunyva, hosszú, hátrafésült, hullámos haja izzadtságtól csatakos. Nehezen lélegzik, halkán hörög, akár horkolásnak is hihetné az ember. Nagynénem nedves törülközővel törli verejtékező arcát és homlokát. A beteg szeme csukva, pillája meg-megrebben a cirógatástól. Nagynénem könnyei némán csorognak, az orra hegyéről a földre és a fekhelyre csöppennek. Huszonnegyedik órája virraszt. Az inga elüti az éjfélét. A hálószoba kitárt ablakán át hallom a hangját, számolom zengő kondulásait. Új nap kezdődik, a haldokló számára az utolsó. Kettőkor egész testében összerándul, felhördül, szeme kitárul, hosszát sóhajt és kileheli lelkét. Nagynénem felsikolt, két kézzel rázza, szorítja, öleli élettelen férjét, a hátrahanyatló fejet, a lelógó vállakat, csókokkal halmozza el a homlokát, az arcát, a nyakát, a kezét, aztán a halott horpadt mellére borul és üvöltve zokog. Lassan elcsendesül, mert nem akarja felébreszteni a kimerült gyerekeket. Tudja, hogy bevégeztetett, már nincs remény, némán fekszik imádott ura kihűlő tetemén. A falu végén hosszú, cikornyás, kesergő dallammal szól a klarinét, mintha az elhunytak játszana.

„Sztójánom, drága fiam, Sztójánom, édes gyermekem. Miért hagytál el minket, miért hagytad itt két kicsiny fiadat, fiatal nejedet? Uram irgalmazz, Uram, kegyelmezz! Sztójánom, édes gyermekem! Miért hagytál el minket? Miért hagytál el minket? Uram irgalmazz! Uram kegyelmezz!”

Dana anyó, nagyanyám nővére könnytelenül siratja unokaöccsét. Ő segítette világra, ő temeti. Rég elföldelték már az apját, az anyját, a hűgát, a sógorát, a férjét, s most Sztójánt, a kedvenc unokaöccsét búcsúztatja. Szelíden, de határozottan lefejt a halott testéről a félájult asszonyt. Ráparancsol: öltözzön át, öltözzön feketébe, kössön kendőt. Nincs vesztegetni való idő, sok a te-

endő, júliusban hamar hasad a hajnal. Dana anyó átveszi a ház irányítását. Neki nem kell gyászruhát öltenie, már öt éve agyonmosott, kifakult fekete ruhát, fekete főkötőt visel. Vízet melegít, bort is tölt a mosdó táliba. A nyirkos testet szivaccsal tisztogatja, az újszülöttet is ő fürösztötte meg először, miután világra jött, ő paskolta meg a hátát, hogy teli torokból kiáltson, így jelezze: Megjöttem! Itt vagyok! Fél évszázada már ennek. Sok is és mily kevés, ha az élet hirtelen félbeszakad. Most a néma testet mosdatja, az elernyedtt állat fehér kendővel köti fel, a fehér anyag nagybátyám fülét is betakarja. Azt hihetné az ember, hogy a fogát fájlalva szenderedett el és csöndben, mélyen alszik. Dana anyó fehér, frissen vasalt inget húz rá, sötét öltönybe öltözteti, az új, fényes cipőn csillog a gyertyák fénye, a széles damaszt párnán szétterülő fűrtjei mellett terpeszkedik karimás kalapja. Dana anyó siratja a holtat, imádkozik, és közben fáradhatatlanul intézkedik. Unokafivérem elvágja a bégető bárány torkát, megnyúzza, kibebezi, feldarabolja, az anyja keze alá dolgozik, élesíti a tüzet. Kondérban készül a halotti tor sűrű leveze, a kurbán csorba. Dana anyó kenyeret, kalácsot dagaszt, főzi az áldozati búzát és közben énekel. Koporsóba teszik a halottat, kihűlő kezeit a mellén összekulcsolják. Sápadt arca már sima, nyugodt, szinte ráncatlan, komolyságot és megbékélést sugároz.

Vénasszonyok jönnek talpig feketében, hosszúra nyúlt orruk, mint a károkozó varjak csőre. Ők a ravatal baljós díszai. Szorosan egymás mellett ülnek a padon, kánonban kántálnak. Búcsúztatják a rokont, a szomszédot, a földit, regélik életét. Pótnagyanyánk viszi a primet, előénekel, a többiek a szöveget ismétlik és vetik a keresztet. Nagynéném tőlünk függetlenül jajong, sikoltva hajtogatja: Miért hagytál el engem, miért hagytad el két kicsiny gyermeked? Ó, én édes, férjem, szerelmetes párom, drága, jó Sztojánom! A kórus halkán, mormolva felel: Uram irgalmazz! Uram kegyelmezz!

Reggel hétkor kupaktanácsot tart a községi triumvirátus: a párttitkár, a tanácselnök és a téeszelnök. Egyhangú szavazással ünnepi társadalmi temetés mellett döntenek. Nagybátyám megérdemli, hisz háborús hős volt, minden rábízott fiút hazahozott a frontról, utászként hidakat épített, nem pedig robbantgatott, köztiszteletben álló, elvhú elvtárs, a fogyasztási szövetkezet megbecsült vezetője. Gyors telefonok: a döntést a járási hazafias front és pártbizottság is jóváhagyja. Munkára fel! Berendelik az egy szem teherautósofórt, csutakolja le a rozszant Csepelt, nézze át a motort meg a karburátort, nehogy szégyenszemre menetközben lefulladjon a rozsdás tragacs. Behívatták Haszánt, a temetőőrt, az örömapát, azon nyomban ássa ki a díszsírhelyet. Haszán még félig részeg, szakad róla a víz, a halántékán csorog az izzadság, s most lagzi közben nem akar földet lapátolni, egyébként is száraz, köves, kötött a talaj a temetőben, most meg a nagy melegtől olyan, mint a háromnapos beton. Alkudozik, esküdözik, csúri-csavarja a dolgot, de dupla fizetségért mégis vállalja, fiaival kiásatja a gödröt, talán a násznépből is besegítenek. Délután kettőre minden rendben lesz – ígéri. Azért a körmére kell nézni – szól a tanácsitkárnak az elnök. Haszánnal citáltatják be a négytagú zenekart. A községi vezetők azonnali hatállyal betiltják a zenélést, amíg el nem hantolják a falu közös halottját. Pontosabban most majd gyászzenét fog szolgáltatni a banda, a munkás gyászindulót, az Internacionálét és a himnuszt kell játszaniuk. Erősen szabódnak a füstösök, keresik a kifogásokat, nyomós érveket sorolnak: lakodalomban senki sem szokta húzatni a himnuszt, ezeket csak a katonazenekarok meg a rezesbandák tudják, meg hát nincs hozzá megfelelő hangszerük. Színészkednek, alakoskodnak, próbálnak kibújni a kötelező társadalmi munka alól, de a drabális, vasakarátú párttitkár tapodtat sem enged. Háromszor elharsogja nekik a szöveget, szinte beleremeg az ablaküveg, a másik kettő is vigyázzállásban üvöltve énekel, ahogy csak a torkukon kifér. Haragszanak a hazudozó cigányokra, a legszívesebben bevernék a randa, mocskos képüket, de most szükség van rájuk. Aztán harmadszorra mindent hibátlanul lekövet a zenekar. Értik ők a csíziót, rájöttek, hogy ezúttal ingyen kell muzsikálniuk. Most már mehetnek pihenni, aludni, délutánig hasat süttetni.

Dumm, dumm, dumm – pufognak a kétfenekű dobok. Már két zenekar húzza méltóságteljesen a gyászindulót, a lagziba jöttek ők is, így estig sem állnak tétlenül. Két barna siheder csattogtatja az iskolából szerzett cintányérokot, a klarinétos vezeti a menetet.

„S ím, eljött az új élet és új világ
És most már valóság, mi volt régi vágy.
Hát hirdesse hálánk az emlékteket,
Kik értünk feláldoztátok drága éltetek.”

A pártbizottság tagjai egyszerre, katonásan lépnek és közben danolják a refrént. Fekete füstöt ereget a kiszolgált dízelmotor, három zászló leng a kocsin – középen gyászlobogó, jobbról a nemzeti trikolor, balról a kommunista és munkásmozgalom véráztatta zászlaja. A teherautó platóját bíborvörös drapéria borítja, a barna deszkakoporsóban ütemesen rázkódik a halott. A

gyászoló gyülekezet utolsó útjára kíséri a gidres-gödrös főutcán. A rekkenő hőségben a porták előtt fedetlen fővel állnak a férfiak, az asszonyok imára kulcsolt kézzel könnyeznek. A párttitkár jelenlétében senki sem vet keresztet. Többen a menethez csatlakoznak, a templomtoronyból nézve mintha óriási hangyaboly haladna a díszter irányába, a tanácsháza felé. Az atya nem kondítja meg a lélekharangot, megtiltották neki, az oltár előtt egyedül fohászkodik a megboldogult lelki üdvéért. Tizenöt éve kitagadta a lányát, mert az apai akarat ellenére Sztoját, a falu első legényét, az istentagadót választotta. A templom hűvös homályában talán most már bánja akkori kegyetlen döntését.

Hárman állnak a nyitott sírnál, a csillagos fejfánál, méltatják Sztojan Szabev érdemeit, meg a pártét és a kormányét, a községi pártbizottság előremutató javaslatait. Zöld potrohú döglegyek lepik el nagybátyám viaszsárga arcát. Nagynéném a második szónok szavainál elájul. Vízet kerítenek, fellocsolják, a harmadik szónoklat elmarad. A zenekar eljátssza az internacionálét meg a himnuszt. A koporsót leeresztik a földbe, a fedelén sortúzként dörögnek a kőkemény göröngyök. A tömeg lassan szétszéled. Félmeztelen, szurtos purdék raja kinyújtott kézzel a temető kitért kapujánál. Várják a főtt búzát, a kalácsot és a bonbonokat. A kis muszlimok hányják a keresztet: Isten nyugosztalja, legyen neki könnyű a föld, Isten bocsássa meg vétkeiket – hajtogatják, és két marokkal tömik a szájukba a cukrozott, pergő búzaszemeket. Szerecsen szemük boldogan csillog, őszinte szívvel örülnek az édességnek.

Otthon csendben körülüljük az asztalt, kanalazzuk a sűrű báránylevest. Az asszonyok szipognak, a férfiak szeme a méregerős zöldpaprikától lábad könnybe. Testes vörösbort kortyolunk. Apránként kiürül a ház. Eltávoznak a közeli rokonok is. Csak néhányan maradunk az özvegyvel meg az árvákkal. Leszáll az este, az égen csillagok égnek, világlik a holdkaréj. A cigánysoron újra rázendítenek, húzzák a talpalávalót, már harmadik napja harsog a harmonika, mulatnak, búcsúztatják a leányt, viszik a menyasszonyt. Dumm, dumm, dumm – dübögnek a dobok. Dumm, dumm, dumm – dübögnek a dobok. Hátramegyek a kertbe, a kukoricásba, zizegnek a hegyes, harsányzöld levelek. Leguggolok, a forró téglakerítésnek feszítem a hátam, a csillagfényes égre emelem a szemem, hátraszegem a fejem, és ahogy a vadászat előtt a farkasok vagy a holdat ugató kutyák vonyítanak, hosszan elnyújtva üvöltök: Ú-ú-ú-ú. A falubeli ebek panaszosan, kitaratóan kontráznak, már nem hallom a zenét.

A pej csikó halála

Az első csapást még sikerült kikerülnie, a balta foka csak súrolta a sörényét. Másodjára az asszony a kantárszárat baljával megragadva, a csikó fejét a föld felé húzta, miközben jobbával teljes erőből a marra sújtott. Aztán záporoztak az ütések a pejkó hátára, vékonyára, farára, lábára. Már csak piros barna, fényes bőre, a szíjak és a szerszám tartotta össze a testét, szomorú fekete szeme szinte sajnálkozva tekintett a tébolyultan hadakozó házmesternére.

A hintaló darabokra aprítva, kis halomban hevert a világítóudvar közepén. Amikor a fejsze utoljára szikrázott a kövezeten, az éléből letört egy darab és a falnak csapódott. Az omló vakolaton üreg támadt, fehér homok pergett le a földre. A sovány asszony kifújta magából a dühöt, kézfejjével megtörölte izzadó homlokát, hátrasimította hosszú, őszes haját, aztán ölébe nyalábolta a szálkásra hasadt diribdarab fákat, és a gőztől nyirkos mosókonyhába sietett. A vízforraló üst alatt már lobogott a tűz. Hamarjában fanyar füst ölelte körbe a kondért, a lószőr csak kisvártatva kapott lángra, majd a vörösén izzó hasábok gyorsan elemésztették a csikó földi maradványait. Délre a pislákoló zsarátnok alól már csupán a jobb kengyel széle csillámlott ki, a többit befedte a vastag, szürke hamu.

Somfai Feri bácsi, a házmester az előző napon, szombat reggel jött meg az orosz hadifogságból, négy évvel a háború befejezése után. Estére minket meg Horváthékat az első emeletről vendégségbe hívtak. A meghitt házi ünnepségre Sarolta néni kakaót főzött, a fehér vászon abroszon poharak és üvegtányérok csillogtak, a piros barnára sült, foszlós, fonott kalács és a forró tej illata lágyan és langyosan lengte be a lakást. A csészében a puha, fehér tészta szivacsoként szívta magába a habosan párolgó, édes italt, amely úgy omlott el a számban, mint a sűrű, frissen fejt, meleg tej. A kakaót meg a mazsolát apám vitte ajándékba, ráadásul még egy üveg bort is, amiből mi, gyerekek nem ihattunk és Somfai bácsi is – a beteg veséje miatt – csak nagyon keveset.

A vacsora után a két Somfai lánnyal hármásban bújócskáztunk. A házmesteri lakásból nyílt az a tágas műhely, ahol elrejtőztem. Régi, poros, dohos ruhák lógtak a mennyezetig érő szekrényben. Befúrtam magam a kopott kabátok közé és akkor hirtelenében hozzáértem a csikóhoz. Először nem tudtam, hogy mit is találtam a sötétben, óvatosan végigtapogattam, végigsimítottam. Sprőd szőre az érintéstől halkan sercegett, a zabla és a kengyel hűvös villanása telje-

sen elbűvölt. Kantárszáránál fogva akár egy igazi lovat vezettem ki rejtekéből, kecses fejével barátságosan, és szelíden bólogatott, a félhomályban szinte életre kelt. Vártam, hogy mindjárt felnyerít, mert végre valahára ő is kiszabadult a hosszúra nyúlt rabságból. Elfúló lélegzettel ajtóstul rontottam be a szobába. A csillár fényében felragyogtak és nevetve csilingeltek a nikkelezett lószerszámok és a nyakában lógó réz csengettyű. Gyönyörű volt, szebb, mint egy eleven, ma született csikó. Nyergébe pattantam, átötlettem és arcomat éberem figyelő fülei közé, lobogó, loboncos sörényébe temettem.

– Tatikám, ilyen lovat szeretnék, semmi más nem kérek, csak ilyen lovat vegyél nekem karácsonyra! – rikkantottam és vadul sarkantyúztam a pejket.

Megmámorosodtam a boldogságtól. Képzletben harci kürtöt fújva, kivont karddal vágattam a végtelen csatamezőn. Ekkor Sarolta néni felugrott a fotelból, karvaly körmeivel nyakon ragadott és leráncigált a lóról, a lábam a kengyelben maradt, így a szőnyegen engem is maga után vonszolt, amikor a hintalovat zablájánál fogva az ajtó felé cibálta. Sírva fakadtam, nem annyira a fájdalomtól, mint inkább attól, hogy egy pillanat alatt durván véget vetettek hirtelen jött, határtalan örömömnek. Szüleim megdöbbenek, Horváthék is elképedtek, nem tudták mire vélni ezt az indokolatlan erőszakot.

– Somfainé, ne haragudjék, mi rosszat tett a fiam? – állította meg apám a küszöbön az indulatos asszonyt.

Anyám rögtön felkapott a földről, a karjába zárt és csókkal törölte le arcomról a kicsordult könnyecseppet.

– Ezen nem lehet, ezen nem szabad senkinek sem ülni! – rikoltozta Somfainé.

– De, miért? – tudakolta tati.

– Azért, mert ez a Jancsikáé.

– De, miért? – ismételte meg a kérdést a csont és bőr Somfai bácsi tágra meredt, mélyen ülő, lilakarikás szemekkel. – Hiszen kinőtt már a hintalovaglásból ez a nagy lakli – mondta kedvesen az apa és magához ölelte nyakigláb fiát. – Ugye, igazam van?

– Igen, papa – válaszolta öntudatosan és határozottan Jancsika, aki azért nem bújókázott velem meg két húgával, mert szerinte az csak olyan kis pisiseknek való játék, amilyenek még mi voltunk.

– Akkor is ez a Jancsikáé, és senki másé – suttogta Somfainé, aztán lerogyott a bejárat melletti székre és zokogni kezdett. Kezébe temette az arcát, csapzott, mákos haja a mellére lógott. Közben egyre azt hajtogatta:

– Senkinek sem adom oda, ezt már senki sem veheti el tőlünk.

Weiszék január 21-én, vasárnap délelőtt tízkor merészkedtek elő a romos alagsorban levő rejtek-helyükről. A többi lakó már három napja feljött a légópincéből rögtön azután, ahogy az oroszok bevették Pestet. Budán tovább folytatódott az öldöklő ostrom, és a védők a várból még lőtték a Duna túlsópartján lévő ellenséges állásokat is, tüzeltek minden gyanús, mozgó célpontra, de most mintha mégis rövid pihenőt tartottak volna a harcoló felek.

A házaspár fiukat átötelve, egymáshoz simulva ácsorogott az udvar közepén. Mindhárman hunyorogva, csodálkozva meredtek az égből kimetszett négyzetes, kék darabra. Arcuk beesett és sápadt volt, szinte lisztfehér, sovány testükön lógott az elnyűtt ruha.

– Nicsak, hazajöttek a Weiszék – kurjantotta el magát a harmadikról a köszvényes Kovács úr, aki mellényben könyökölt a körfolyosó rozsdás korlátján és az arcát melengette a januári napban. – Gyere csak ki, szívecském, nézd meg te is őket, nem hiszek a szememnek! – szolt be az ajtón a feleségének. Meglepődött, mert úgy hallotta, hogy Németországba hurcolták őket, és már a halálhíriüket keltették.

Ajtók, ablakok csapódtak a kurjantást követően, lassan benépesültek a gangok, ahogy a színházban a gongütések előtt a zsöllyék meg a páholyok és a nyikorgó székek fönny a kakasülön. Lenn, a színpadon pedig összekapaszkodva, dermedten álltak a főszereplők.

Hirtelen a kapubejáró alól megjelent Somfainé, és odament a három megkerült lakóhoz, behívta magukhoz őket, azonban Weiszné előbb az emeletre akart felmenni, hogy megszemlélje szétlőtt lakásukat. A földszint egyszeriben kiürült és elcsendesedett, mert Somfainé meg a vicéék is gyerekestül kísérték fel a főlépcsőn a lassan ocsúdó családot, hogy ők is saját szemükkal győződjenek meg a pusztításról és a romokról, amit eddig rajtuk kívül már mindenki látott. A bámészkodók kinn maradtak a körfolyosókon, mintha még vártak volna valamire, valamilyen újabb eseményre, mert amilyen hihetetlen volt Weiszék váratlan megérkezése, olyan hamar el is tűntek a vizsla tekintetek elől. A férfiak vasárnap délelőtt lévén dologtalanul tébláboltak, az asszonyok meg, mivel a levest már feltették főni, ráérősen és hangosan álmélkodtak. A vedlett vakolatnak vagy a ritkás rácsozatnak dőlve valójában szünet nélkül és felszabadultan fecsegték.

A belövésektől tarkított szobákban jószerivel semmi sem maradt a csupasz, kormos falakon kívül, mert a lakók mindent széthordtak. Sötét szemüregékként tátogtak a betört ablakok, a bejárati ajtó kifordult a keretéből, repedten csüngött a zsanérokon, csak a hideg huzat lengette kitaróan. A parkettát szilánkosra szabdalták a gránátok, a fa mindenütt égésnyomoktól feketélt, egyedül a koszlott konyhakredencben árválkodott néhány piros pöttyös, csorba bögre.

– Azt ugye maga is belátja, Somfainé, hogy a csupasz földön nem éjszakázhatunk – jelentette ki látszólag nyugodtan, ám hanglejtésében kissé harapósan a madárcsontú Weiszné, amikor a földszintre visszatérve beléptek a házmesteri lakás ajtaján. – És három hónap után nem kívánok többé a családommal a sötét, penészes pincében kemény priccsen szorongani, amikor a saját, epedás heverőnkön is alhatunk – ezt már épesen tette hozzá.

– De hiszen, mind a két rekamiét nekem ígérte, nagyságos asszony, ahogy az ebédlőasztalt a székekkel meg a pohárszéket is – értetlenkedett Somfainé.

– Persze, ha elhurcoltak volna minket és nem éltük volna túl az ostromot, akkor mindenünk a maguké lett volna. De, szerencsére, megmenekültünk – válaszolta kimérten Weiszné.

– Ha magukat megtalálták volna a hátsó szuterénben, akkor minket is felkoncoltak volna – vágott vissza Somfainé. – Az életünket kockáztattam, hogy megmentsem a magukét, ne higgye, hogy ezt némi használt bútorral és ruhával meg lehet fizetni. A gyerekeim szájától vontam meg a falatot, hogy maguknak, meg a maga Péterkéjének legyen mit ennie. Ki főzött, ki mosott magukra három hónapon át, ki vitte ki éjjelente a szaros küblit, és ki hozott maguknak meleg ételt úgy, hogy senki se szerezzen róla tudomást? Én, én és én. És most ez a hála, ez a köszönet? Ami pénzt kaptam, mind élelemre, szappanra, petróleumra meg orvosságra költöttem. Vagy a számlákat és a visszajáró aprót is követeli? Tessék, vigyen ki mindent, minden a magáé! Én a sajátomat a Kertészéknek adtam, mert nekik is kiegészett a lakásuk. De nem fogom visszakérni tőlük, majd elalszunk a földön vagy felhozzuk a pincéből a priccseket, nekünk az is megteszi.

Somfainé az utóbbi mondatokat már magából kikelve, keserű dühvel üvöltötte. A nyitott ajtón át a harsány kiabálás az udvarra is kihallatszott. Közben megragadta az ágyakat és egymás után kivonszolta őket a küszöbön keresztül, aztán a faragott pohárszéket poharastul, porcelán tányérostul a kinti kövezetre zúdította. A húzkodástól kicsúsztak a fiókok és iszonyú csörömpöléssel estek le a síkos, sötétsárga keramitkockákra. Somfainé felkapta a legnagyobb konyhakést és tajtékozva a rekamiéknak esett, felhasította a bútorszövetet és átvágta a belső, tartó hevedereket, szállt az afrik és néhány kiszabadult rugó kíváncsian kukucskált ki a patinás pamlagból, ahogy a kandi tekintetek kémlelnek ki a félig nyílt ablakrésen át, titkon, nehogy véletlenül belekeveredjenek az idegen ramazuriba.

– Tessék, talán egy kis fémes csiklandozástól eszükbe jut majd az a bökös, kényelmetlen fekhely, amelyet saját kezemmel eszkábáltam, meg az a temérdek fogadkozás és ígélet, amit akkor tettek.

A házmesterné izzadtan, kezében a késsel a földszinten egybegyűlt lakók által képzett eleven kör közepén állt, szemben vele az eldőlt almárium mögött cövekelt le a Weisz házaspár. Somfainé kifulladt a kaszabolástól, halkan lihegett. Elnémult az udvar, az emberek mindezt döbbsen bámulták, még a túlpartról sem hallatszott a puskák ropogása. Hirtelen a házmesterlakás felől gyereksírás törte meg a röpke, riadt csendet. A tömeg szétvált és akkor látszott, hogy Jancsi és Peti huzakodik a hintalovon. Somfainé eldobta a kést, odaszaladt a gyerekekhez és felkapta Jancsikát meg a játék lovat.

Olyan szorosan, olyan szenvedéllyel ölelte magához kicsi fiát és a pej csikót, mint aki élete árán sem válna meg tőlük.

Kivágták a körtefát

Amikor a nyaralásból hazaértünk, rögtön észrevettem, hogy a szomszéd kivágta a körtefáját. Annak idején a kerítésünkhöz túl közel telepítette a gyümölcsfáit, nem tartotta be a kötelező távolságot, minden talpalatnyi helyet ki akart használni, ezért amikor permetezett, a kocsinkkal félre kellett állnunk. Olykor megkínált a pincéjében lefőzött illatos, kisüsti pálinkájával. Nem tudtam hát mire vélni a dolgot, a fa egészségesnek tűnt és bőven termett. Másnap kiderült, hogy amíg üdültünk a bolgár tengerparton, vagyis nyomban az elutazásunk utáni éjjel a szomszédunkat álmában érte a halál. Félrecsúszott az oxigénmaszk, amellyel az utóbbi időben aludt. Állítólag régóta és sokat nyavalygott, fájtak az ízületei, magas volt a vérnyomása és prosztatabántalmakkal is küszködött, pedig sohasem látszott betegnek. Tavasszal, amikor mindenki más még pulóvert húzott az inge fölé, ő félmeztelen szorgoskodott a telkén a tőkék között. Minden nap sétáltatta a kutyáját, ilyenkor üdvözöltük egymást, gyakran szót is váltottunk, közben

folyton mosolygott és soha sem panaszkodott. A szomszédasszony által felfogadott kertészek mindent kiirtottak. Igaz, előtte az özvegy feljárnította, hogy leszüretelhetjük a duzzadt fürtű otellót, csak aztán vágta ki tövestől a szőlőt. A bejárat mellett őrt álló óriási vörös fenyőt a tönkjénél fűrészelték el. Kidobták a madáretetőket is, hiszen nem volt már mire felakasztani. A szerszámait, a ruháit, a cipőit, minden személyes holmiját elvitték a vidéki rokonok, őt magát a hamvasztás után az Isten háta mögötti falujában a szülei sírjába temették. Semmi sem maradt utána, amit negyven év alatt saját keze munkájával teremtett, csak a családi ház, arra pedig az asszony kiírta, hogy eladó. Szerencsére, állandó társát, egyedüli hú barátját, az elaggott, de még játékos fekete mudit nem kellett állatorvossal elaltatni, mert két hónappal a gazdája elhunyt előtt békésen kimúlt. Úgy hírlík, hogy a kutyák az emberekkel ellentétben megérik, mikor jön el a vég.

Apám fehér felhőket álmodott

Azon az éjjel, amikor nagymama meghalt, a hálószoa ajtaja fölött függő olajfestmény leesett. Apám felébredt a zajra, felvette a képet és a fotelba helyezte, miután megvizsgálta, hogy nem sérült-e meg a keret. A tájkép már hét éve ott lógott a falon, sértetlenül vészelt át a háborút, nem sínylette meg a gyakori bombázásokat, még csak meg sem mozdult a jókora szögön. Most meg úgy ért földet, mintha egy láthatatlan kéz dobta volna le a szőnyegre. Apám fáradt volt, így hamarosan visszaaludt. Álmában a szülői házban járt. Nagymama az emeleti tornácon kinyújtott karral várta.

– Gyere, fiam, hadd öleljelek át! – szólította kedvesen és halkán.

Tati felfelé indult a nyikorgó fagrádicson. Eszébe jutott, hogy már tíz éve megígérte, hogy kijavítja a korhadt deszkákat. Ment fölfelé, egyre feljebb, de a lépcső nem ért véget, nőttön-nőtt, nyúlt az ég felé, akár egy tűzoltólétra és nagymama alakja elveszett az ezüstfehér felhők között. Aztán besötétedett, a nappalból hirtelen koromfekete éjszaka lett és tati azon kapta magát, hogy egy koporsóban szorong, kiáltani akart, nehogy a sírgödörbe tegyék, de nem jött ki hang a torlán, aztán csak azt sóhajtotta:

– Mama! Mama!

Erre fölébredt. Anyám is felriadt a tompa hangra, felgyújtotta az éjjeli lámpát és akkor vette észre, hogy apám a ruhásszekrényben áll és a bútor hátlapján dörömböl. Reggel Zsuzska, a cselédlány tejforralás közben megjegyezte, hogy az álmoskönyvek szerint, ha a kép leesik a falról, az nagyon rosszat jelent, közeli rokon halálát. Náluk nem volt kép a házban, még egy olajnyomat sem, csak egyetlen, fekete feszület sötétlett a szülei ágya fölött, az esett le akkor éjjel az anyja mellére, amikor a fivére a szomszéd faluban kilehelte a lelkét. Apám különös álma ráadásul súlyosbította a baljós sejtést.

Aznap délután hozta a táviratot a postás nagymama hirtelen haláláról: „Anyád tegnap este a sikeres operáció után elhunyt.” Tati a franciaágy végében levő rekamiéra dőlt. A bolgár szőttessel borított díszpárnát tette a fejére és hason fekvé zokogott. Nem vacsorázott, nem szólt hozzá, még csak meg se csókolta a nővéremet meg engem villanyoltás előtt, ahogy máskor szokta. Megrettentem attól, hogy ez a nagy ember, az én erős apám miért sír úgy, mint egy gyerek, mint ahogy mi rívunk, ha fájdalom ér. Mi lesz ezután velünk? Anyám könnyes szemmel vigasztalt bennünket és megígérte, hogy ő sohasem fog meghalni, nem fog bánatot okozni nekünk.

Tati attól kezdve negyven napig nem borotválkozott, negyven napig fekete inget viselt, aztán lenyíratta a szakállát és már csak a templomban gyújtott gyertyát nagymama emlékére, nem hullajtott több könnyet, nagyapát sem siratta el így évek múltán.

Akkoriban a kispesti halászcserda szomszédságában lakott egy híres jósnő. Nem tenyérből, nem is kártyából hámozta ki a jövődőt, hanem a megidézett halottak révén. Alacsony, bögyös-faros asszonyka volt, aki valahonnan Vas megyéből jött fel a fővárosba és a férje halála után ébredt rá különös tudományára, amikor álmában megjelent az ura és hegyről-végre elmondta neki, miképp esett el a fronton és hol alussza örök álmát. Aztán az anyjáról meg az apjáról is látomások kísértették és megértette, hogy képes a holtak megidezésére. A falubeli tisztelendő atya ki akarta közösiíteni a katolikus egyház kebeléből, mert azt mondta, hogy vajakos asszony és az ördöggel cimborál. Ezért költözött fel Pestre a sógornőjéhez, a férje hűgához, aki szintúgy megözvegyült a háború alatt. Hamar elterjedt a híre, nemcsak a környéken, hanem szerte a fővárosban, még Újpestről és Óbudáról is jártak hozzá a népek, sőt az ország túlsó csücskéből, Szabolcsból is keresték. Minden nap hosszú sorok álltak a kicsiny, földszintes ház kerítése mellett és esőben, sárban, hóban-fagyban, rekkenő hőségben, tűző napon sem tágítottak az emberek, mert jobban bíztak benne, mint a Vöröskeresztben, hiszen ő az eltűntekről na-

gyobb biztonsággal adott hírt. Valójában csak a holtak szellemét tudta megidézni, és ha ez nem sikerült, akkor még remélhettek a rokonok. Megnövekedett hát a közeli csárda forgalma, sok sör meg bor gördült le a bánatos vagy a boldog torkokon.

Apám elhatározta, hogy felkeresi a halottlátót. Az volt a bökkenő, hogy a munkája miatt nem várakozhatott ott naphosszat, anyámat sem küldhette saját maga helyett, mert neki aligha jelent volna meg az anyósa, mivel, mondhatni, a menyé miatt sorvadt el. Élete végéig sem tudott beletörődni, hogy apám nem a kommandált falubeli lányt, de még csak nem is egy másik bolgár menyecskét vett el, hanem egy magyar néemberrel kötötte össze az életét.

Szerencsére, apámék egyik vevője ajánlkozott jó pénzért bér-sorbaállónak. Akkorra már egész üzlet kerekedett ebből, sokan csak azért állongtak napestig, hogy egy napszám áráért eladják az éjjel, vagy hajnalban kiharcolt helyüket. Apám egyheti fizetésnek megfelelő összeget penggett ki, hogy péntek délután bejuthasson a halottlátóhoz. A szobában homály uralkodott és erős levendula illat terjengett, egyetlen fehér gyertya világította meg a fekete selyemruhába öltözött asszony teliholdhoz hasonlító, lárvaszerű arcát. Apám kiejtéséből rögtön megállapíthatta, hogy nem magyar, de, hál' istennek, könnyített a helyzeten, hogy a kérdéses hozzátartozó, vagyis nagyanyánk, nemrég hunyt el, mert régi halottak és külföldiek megidézéséért mindig felárt kért a jósnő. A pénzügyek rendezése után csendre intette apámat, együtt elmondták a Miatyánkot, apám bolgárul, ő meg magyarul. Aztán némán várakoztak. Néhány perc múltán közölte, hogy a szellem megérkezett és vérző sebet mutat a bordája alatt a jobb oldalán. Apám meglepődött, mert ő ugyan semmit sem látott, de hát ez az asszony honnan tudhatta, hogy nagymama az epekő műtéte után exitált. Kisvártatva azt panaszkolta a halottlátó, hogy a megjelent öregasszony valamilyen érthetetlen nyelven beszél, amit ő nem ért, mintha az orosz katonák hanglejtésére hasonlított volna, ahogy a kísértet elnyújtott hangon énekelt. Apám fülelt, de semmit sem hallott, se dalt, se szavakat. Akkor arra kérte az özvegyet, hogy próbálja elismételni azt, amit nagymama szüntelenül hajtogat, de erre csak összefüggéstelen gagyogás volt a válasz. Aztán azt jelentette ki a médium, hogy a szellem egy üzlethelyiségbe lépett be és egy zöld árukiadó pult előtt állt meg és szótlanul valami nagy-nagy fehérségre mutat. Nyilván, már nagymama is megértette, hogy a nyelvi nehézségek miatt ezzel a magyar nővel nem tud zöldágra vergődni, ezért csak mutogatott, meg az arckifejezésével jutatta a másik tudtára, hogy apámék üzletében van. Apám is rájött erre, meg arra, hogy az a nagy kerek fehérség gondot fog okozni. Ekkor apám fennhangon bolgárul kezdett el beszélni és a bekövetkezendő baj felől érdeklődött, a jósnő szerint nagymama ingatta a fejét, de egyéb taglejtéséből mintha igenlést következtetett volna ki a túlvilággal érintkező tolmács, aki nem tudhatta, hogy a bolgárok a magyaroktól eltérő fejmozdulattal fejezik ki az állítást meg a tagadást. Apám késő estére ért haza, részletesen beszámolt anyámnak a félig-meddig kudarcos látomásról. Szüleim egész éjjel azon törték a fejüket, hogy nagymama milyen veszedelemre akarta felhívni tati figyelmét. A fehérség, a fakó lepel egyáltalán nem illett a képbe. Ha csak arra nem gondolt nagyanyám, hogy otthon miért kifakult abroszokkal és nem fekete kendővel takarták le a tükröket. Anyám úgy vélte, hogy az anyósa ezért neheztelhet rá.

Másnap ellenőrök szállták meg szüleim boltját. Látszott, hogy mindenképp büntetni akarnak, a kákán is csomót kerestek, végül csak egyetlen kifogást találtak: azt, hogy anyám nem húzta vissza rögvest az alumínium bődönre a nyílást borító szitaszerű fátlyat, miután az egyik vevőnek tejfölt mért. Tatinak annyit kellett fizetnie büntetésképp, mint amennyit a soron kívüli bejutásra, a szellemidézésre meg a jóslatra áldozott.

Még annak a hónapnak a végén a szomszédok üzérkedésért feljelentették a halottlátót, pedig nem foglalkozott ő semmiféle hiánycikk adásvételével, csak a fölös baromfit, a tojásokat meg a csuprokban tárolt virágmézet próbálta meg értékesíteni, mindazt, amit a szegény falusi kofáktól pénz helyett kapott a szeánsz díjának fejében. A szerencsétlen asszonyt mégis letartóztatták és a kistarcsai internálótáborba vitték.

Négy évvel később, 1952. november 5-én apám megint nagyanyával álmodott. Hatalmas hó esett a házakra, mindent beborított a vakítón fénylő, tejszínű, égi dunyha. A nagy hideg miatt az éhes farkasok lejöttek a hegyekből és a kertek alján vonítottak rémesen. Apám felszerszámozta a lovakat, a heti vásárba akart indulni, vitte volna a vég vásznakat. A kétcsövű vadászpuskát, meg a bundát a bakra helyezte. Nagyanya a kerék küllőibe kapaszkodva húzta vissza a szekeret:

– Ne menj, fiam, minden a toportyánok martaléka lesz! Az arca elsápadt és a haja hirtelen megőszült, csak a szembogara feketéllett vészjóslón. Apám felébredt, kinézett az ablakon és látta, hogy a koromsötét éjszakában csillogó hópelyhek szállingóznak.

Aznap este szüleim üzletét államosították. Mindenüket elvették, kíméletlenül elrabolták munkájuk gyümölcsét. Apámék a boltból csak egy veknit vihettek haza vacsorára, meg a leltározók kegyéből emlékül a kenyérvágó kést.